

TÜRK DENİZ TİCARETİ TARİHİ SEMPOZYUMU- III

MERSİN ve DOĞU AKDENİZ

7-8 Nisan 2011

BİLDİRİLER KİTABI

EDİTÖR

Prof.Dr. Fevzi DEMİR

TÜRK DENİZ TİCARETİ TARİHİ SEMPOZYUMU III
MERSİN ve DOĞU AKDENİZ
7-8 Nisan 2011

BİLDİRİLER

EDİTÖR

Prof.Dr. Fevzi DEMİR

© Yayınlanan bildiri metnlerindeki yazı, fotoğraf, harita, illüstrasyon, yazım, noktalama vb. konusundaki tüm sorumluluklar bildirilerin yazarlarına aittir.

Mersin Valiliği himayelerinde Mersin Üniversitesi ve Mersin Deniz Ticaret Odası tarafından ortaklaşa düzenlenen Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu-III Mersin ve Doğu Akdeniz Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Mersin Deniz Ticaret Odası tarafından bastırılmıştır.

Birinci Baskı:

Eylül 2011 Mersin

Baskı:

Merkez

Umur Basım ve Kirtasiye San. ve Tic. A.Ş.

Esenkent Mah. Dudullu Org. San. Böl. 2. Cadde No: 5 34776 Ümraniye / İstanbul

Tel: 0 216 645 62 00 Faks: 0 216 420 04 35

www.umur.com.tr

Antalya Bölge

Akdeniz San. Sitesi 5008 Sokak No: 23 Antalya

Tel: 0 242 221 11 96 Faks: 0 242 221 46 15

Mersin'in Antik Dönem Ticaret Tarihinde Soli Pompeiopolis Limanı

Prof.Dr. Remzi YAĞCI

Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

remzi.yagci@deu.edu.tr

Mersin'in yaklaşık 11 km. batısında Mezitli (Viranşehir) sınırları içinde bulunan Soli Pompeiopolis limanı, Roma Dönemi'nde Doğu Akdeniz'in en büyük limanlarından biriydi. 1999 yılından beri başkanlığında bir ekip tarafından kazılan antik kentte Roma Dönemi'nden önce de farklı dönemlere ait, şimdiki verilere göre İ.Ö. II. bine kadar giden, etkin bir liman ticaretinin varlığı arkeolojik buluntularla saptanmıştır. Soli ve yakın çevresindeki Yumuktepe, Tırmıl, Kazanlı (doğuda), Tömük (batıda) Höyükleri "klasik dönemler" öncesinde de Mersin'in yerleşim tarihinde canlı bir kara ve deniz ticaret ağı içinde yer aldığını göstermektedir. Soli'nin 'klasik dönemlerde' kolonize edildiğine ilişkin tarihini Amasyalı ünlü coğrafyacı Strabon *Geographica* (XIV.V.8)'de vermektedir:

Lamos'tan sonra önemli bir kent olan Soli'ye gelinir. Burası Issos'u da içeren diğer Kilikia'nın başlangıcıdır. Soli, Akhaialılar ve Lindos'tan gelen Rhodoslular tarafından kurulmuştur. Kentin nüfusu azaldığından, Büyük Pompeius korsanlardan geriye kalanlardan en önemli ve bağışlanmaya layık olanlarını buraya yerleştirdi. Ve kentin adını Pompeiopolis olarak değiştirdi. Soli'nin ünlüleri arasında, babası Tarsos'tan göç etmiş olan stoacı filozof Khrysippos; güldürü şairi Philemon ve nazım tarzında yazılmış olan "Phainomena" adlı yapıtın yazarı Aratos vardır".

Strabon'un da (İ.Ö.64/3-İ.S.2) belirttiği gibi Soli/Pompeiopolis, coğrafi özelliklerine göre ikiye ayrılan Ovalık Kilikia-Kilikia *Pedias* (Lat. *Campestris*) ile Dağlık Kilikia-Kilikia *Trakheia* (Lat. *Aspera*) arasında bir sınır oluşturmaktaydı. Olasılıkla Yeni Babil Dönemi'nde de Pirindu (ass. *Hilakku*) ile Hume (ass. *Que*) bölgeleri arasında sınırdı. "Klasik dönemlerden" önceye gitmeyen Soli adının kentin kurucusu olduğu düşünülen ünlü devlet adamı Solon'dan (İ.Ö. 640-560) (Diogenes Laertios *Solon* 1, 5) aldığı ya ekonomik kaynakları ile ilişkilendirilerek 'solos'dan (madeni külçe) türetildiği (Burkert 1992, 12) öne sürülmektedir. Hititler (*Neşiler*) Dönemi'ndeki adının ise Ellipra (Yağcı 2009) ya da Ura (Bryce 2009) olabileceğine ilişkin görüşler vardır. Bryce'ın Soli olabileceğini öne sürdüğü Ura'nın vatandaşları, Ugarit belgelerine göre Hitit kralının koruması altındaydılar ve kralın (majestenin) tüccarları olarak anılmaktadır. (RS 17.316, Nougayrol, 1956, 190). Ura'nın konum olarak: Tarhuntassa-Kizzuwatna sınırında ya da bu sınıra çok yakın yerleşimlerden birisi olduğu düşünülmektedir. Önceden Silifke-Olba-Göksu Deltası, Korykos-Olba hinterlandı (Alparslan 2011, 48) Gilindere (Aydıncık) (Beal 1992), olabileceği önerilen Ura, son zamanlarda Yumuktepe (Ünal 2003, 24-25) ve Soli ile eşitlenmek istenmektedir. Mersin'in yakın çevresindeki höyüklerden birisi olması gereken Ura, İ.Ö. 13. yüzyılın deniz ticaretinde stratejik önemi olan limanlardan birisidir. Kizzuwatna'nın Hititlerin kıtlık zamanlarında Anadolu'nun hayati "ekmek kapısı" olduğu yazılı belgelerden bilinmektedir. Kenan bölgesi ve Mısır'dan getirilen tahılın Anadolu'ya giriş kapısı olan Ura, yazıtlara göre: Ugarit kralı (Niqmaddu III ya da Ammurapi tarafından) Mukish'ten Ura'ya bir ya da iki seferde gemiyle gönderilen 2000 kor (yaklaşık 450 ton) tahılı boşaltma kapasitesine sahipti (Bryce 2005, 331). Bu durumuyla İ.Ö. II. binde (Geç Tunç Çağı) Kizzuwatna limanları dışalım-dışatım açısından Hititlerin denize açılması için hayati bir öneme sahipti. Aynı zamanda zengin maden (bronz, bakır, kalay) gibi önemli hammadde kaynaklarının depolama

merkeziydi. Denize uzak bir kavim olan Hititler, Doğu Akdeniz’de askeri ve ticari egemenliğini Kizzuwatna-Lukka rotasında vasal krallıklarından biri olan Ugarit donanması aracılığı ile sağlıyordu (Yağcı 2006).

Strabon’un Rhodos-Lindoslular tarafından kurulduğunu (İ.Ö. 7. yüzyıl) belirttiği Soli’nin özellikle Doğu Grek Dünyası ile yakın ilişkiye girdiği hatta arkeolojik verilere göre ticari bir üs, bir liman kenti olarak “community colony-enoikismos” tipte kolonistlerin doğu sınırı olduğu öne sürülebilir (Yağcı 2011). Sütunlu Cadde’nin güney ucundaki Roma dükkanlarının altında açığa çıkan kontekst olasılıkla Roma Dönemi öncesinde etkin olan Helenistik Dönem bir limanın varlığını akla getirmektedir. Stoacı filozof Khrysippos, güldürü şairi Philemon ve nazım tarzında yazılmış olan “Phainomena” adlı yapıtın yazarı Aratos gibi ünlüleri nedeniyle zengin bir kültür potansiyeli olan Soli’nin bir liman kenti olarak Helenistik Dönemde dış dünyanın merkezleri ile ilişkili göstermektedir. Ancak sınırlı olmasına karşın Klasik ve Helenistik kaynaklara göre: Mersin’deki Anchiale, Zephyrium ve Tarsus Soli’ye göre daha çok dikkati çekmektedir (NAUTICAL ARCHAEOLOGY, 39. 2, 390) *Büyük İskender, Soli’yi İ.Ö. 333’te Issos’ta Perslere karşı kazandığı zafer öncesi hiçbir direnişle karşılaşmadan ele geçirmiş ve Tarsus’ta neredeyse ölümüne neden olabilecek ateşli bir hastalıktan kurtulduğu için Soli’de Asklepios’a kurbanlar sunmuştur. Ayrıca ordusuyla geçit düzenleyip, meşale koşusu, müzik gösterileri ve spor yarışmaları yaptırmıştır (Anabasis 2, 5, 7). İskender Soli halkını Perslere karşı eğilimlerinden dolayı 200 gümüş talanton para ile cezalandırması ardından kente halk egemenliğine dayalı bir yönetim bağışlaması, Helenistik Dönemde Soli’nin ticari zenginliğinin ve kendini yönetebilen bağımsız karakterinin bir göstergesi olarak görülebilir.*

Klasik kaynaklara göre: Soli, Mitridates savaşlarında (İ.Ö.89-81) yıkıma uğratılmış, Soli halkı İ.Ö. 83’te Ermeni kral Tigranes tarafından yeni başkenti Tigranocerta’nın bayındırlığı için göçe zorlanmıştır (Cassius Dio, 36.20; Jones, 1971, 194). İ.Ö. 67’lere değin ıssız kalan Büyük Pompeius’un korsanlara karşı yaptığı başarılı bir sefer ile onun adı ile bir Roma kenti olarak yeni bir kimlik kazanmıştır. Strabon’un da belirttiği gibi, Romalı komutan, Büyük Pompeius (*Pompeius Magnus*) (İ. Ö. 106-48) korsanlardan geriye kalanlardan en önemli ve bağışlanmaya layık olanlarını buraya yerleştirmiş ve kentin adını Pompeiopolis olarak değiştirmiştir. İ.Ö. 66/65 yılında resmen kendi adını alan Pompeiopolis’e görev süreleri biten askerlerini ve korsanları yerleştirerek, kente “serbest şehir” anlamındaki “civitas libera” ünvanı vermiştir. Soli Pompeiopolis Helenistik ve Roma Dönemlerindeki bu ünvanlarını her dönemde ticari yönden etkin bir liman kenti olmasına borçludur.

Soli Pompeiopolis’in günümüzde kısmen açıkta olan liman yapısı Roma Dönemi’nde inşa edilmiştir. Pompeiopolis Limanı ile ilgili dört temel çalışma vardır. Sütunlu Cadde’ye (cardo maximus) bağlanan liman yapısının ilk planını ‘Frederickssteen’ fırkateyni ile Türk kıyıları ve adalar ile ilgili hidrografi çalışmaları, deniz haritalarının çıkarılması, gibi asli görevlerin yanı sıra; istihbarat, deniz korsanlığının önlenmesi vb. gibi görevler yerine getiren İngiliz Amiral Francis Beaufort çıkarmıştır. Beaufort’un 1812’de çıkarıp, başyapıtı Karamania’nın XII. bölümünde Soli/Pompeiopolis ile ilgili izlenimleri ile birlikte yayınladığı ölçekli plan (1/500 yard), kentin bugüne değin çıkarılmış en hatasız olanlarından birisidir. Planda ilk bakışta kuzey-güney doğrultusunda uzanan, özgününde 200 sütunlu caddenin (cardo maximus) bağlandığı liman ile onun doğusunda yer alan kentin tiyatrosunun yaslandığı ve üzerinden kentin sur duvarlarının geçtiği Soli Höyük göze çarpmaktadır (Res. 1).

İkincisi Aline Abaecherli Boyce'un üzerinde Pompeiopolis limanı olan bir sikkeyi incelediği çalışmadır (Res. 2). Bir yüzünde limanın ve limanla bağlantılı simgelerin bulunduğu sikkenin diğer yüzünde ise Büyük Pompeius resmedilmiştir. Boyce sikkenin Antoninus Pius döneminde İ.S. 143/144 yıllarında Pompeius'un M.Ö 66/65'de kenti yeniden kurmasının 209. yıldönümünde hatıra olarak basıldığını öne sürmektedir (Boyce 1958, 68, n.6). Sikkenin yazıtında Hadrianus'un adının bulunması, limanın yaklaşık İ.S. 130-150 yıllarında tamamlandığını göstermektedir. Sikkede liman yarı dairesel, iki katlı sütunlu bir yapı olarak gösterilmiştir. Yapının üzerinde küp ve flama benzeri nesneler vardır. Liman yapısının ağzında bir nehir tanrısı (Okeanus) figürü bulunmaktadır. Liman yapısının doğu ucunda elinde bir asa olan erkek tanrı heykeli görünmektedir. Yapının batı mendireğinin ucunda ise üzerinde bir deniz feneri ya da bir sunak olabilecek bir kaide bulunmaktadır.

Limanla ilgili üçüncü çalışma, Maryland Üniveritesi Mimarlık Okulu (University of Maryland School of Architecture) tarafından Robert L.Vann başkanlığında 1993 yılında yapılan bir araştırmadır. Ekibin Kilikia bölgesinde sürdürdüğü araştırmanın bir parçası olan Pompeiopolis limanında gerçekleştirilen çalışmaların amacı limanın görünen yüzeylerinin ölçüm ve çizimlerinin yapmaktır. Ekip, Batı ve Doğu mendireklerinin görünen kısımlarını inceledikleri bu çalışmada Beaufort'un planının gerçeği yansıtmadığını da incelemeyi amaçlamışlardır. Yapılan incelemede limanın Beaufort'un çizdiğinden biraz daha küçük olduğu ortaya çıkmıştır. L.Vann ve ekibi limanın uzunluğunun 500 metre olduğunu iç genişliğinin ise 180 metre olduğunu belirlemiştir. Ayrıca Beaufort'un kuzeyde gösterdiği merdivenlerin varlığına ilişkin bir kanıt bulunamamıştır (Vann 1994, 1995).

Limanla ilgili son çalışma, 2009 yılında ROMACONS projesi kapsamında Christopher Brandon, Robert L.Hohlfelder, John Peter Oleson ve Nicholas K. Rauh'dan oluşan bir ekip tarafından yapılmıştır. 2001 yılında başlayan ROMACONS projesi Roma döneminde kullanılan deniz betonlarının içeriğini, reaktif bileşen kaynaklarını, hazırlanma biçimlerini ve sualtına nasıl yerleştirildiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Proje Roma Dönemi'nde Akdenizin farklı yerlerinde yapılan liman inşaatlarında Napoli Körfezindeki Puteoli yakınında bulunan özel bir volkanik külün kullanıldığını ispatlamayı hedeflemektedir. Alüminyum silikatlar açısından zengin olan bu volkanik kül, su içinde kireç ile tepkimeye girerek bir dizi hidratlı kalsiyum alüminat ve silikatlar üretir. Bu maddeler- su altında karbondioksit yokluğunda- harcın agrega ile katı bir kütle haline dönüşmesini sağlar. Pompeiopolis limanından önce İtalya'da Portus (Claudius ve Traianus dönemi limanları), Anzio, Cosa, Santa Liberata, Baia, Portus Iulius ve Egnazia, İsrail'de Caesarea, Mısır'da İskenderiye, Girit'te Khersonisos limanlarında benzer çalışmalar yürütmüşlerdir. Ekip, Ağustos 2009'da Batı mendirekten iki karot örneği almıştır. Alınan örnekler projenin destekçilerinden Italcementi şirketinin İtalya-Bergamo'daki araştırma laboratuvarlarında incelenmiştir. Pompeiopolis limanından alınan beton örneklerinin %64 ile %54 arası agrega, %36 ile %46 arası pozzolona harcından oluştuğu saptanmıştır. Bu oran İtalya, İskenderiye ve Caesarea'dan alınan örneklerden (%40 agrega- %60 harç) farklıdır ve Roma kara yapılarındaki orana daha yakındır. Alınan karot içinde bulunan bir tahta parçası Oxford Üniversitesi laboratuvarında C14 analizine tabii tutulmuştur ve tahta parçası, İ.S. 147 ± 48'e tarihlenmiştir. Bu tarihleme Boyce'un Antoninus Pius sikkesi hakkındaki görüşlerini doğrular niteliktedir.

ROMACONS ekibinden Christopher Brandon limanın yeni bir planını (1994) çizmiştir. Bu plan ile Beaufort planı arasındaki önemli bir fark havadan ve alanda yapılan incemelerde Sütunlu

Caddenin (cardo maximus) liman çanağının ortasından geçen bir eksen üzerinde üzerinde olmaması buna karşılık 20 metre doğusunda bulunmasıdır. Bu sapmanın nedeninin o dönemde Liparis çayının kentin merkezini geçerek limana doğru akması ancak sonraları yatağını değiştirmesi olduğu sanılmaktadır. Ayrıca limanın olası ölçüleri ekip tarafından yeniden gözden geçirilmiştir. Buna göre liman 320 metre uzunluğunda, mendirekler yaklaşık 23 metre genişliğindedir. Mendirekler arası mesafe ise 180 metredir. Günümüzde batı mendireğinin 160 metrelik bir kısmı denizden 1.8 metre yüksekte görülebilmektedir. Her iki mendireğin de çerçevesi taş örgü çift duvarlıdır. Bu duvarın araları hidrolik betonun döküleceği büyük kasalar biçiminde düzensiz aralıklarla bölünmüştür (Nautical Archaeology 394-397, fig. 7).

Pompeiopolis Sütunlu Caddesi'nde en eski yazıt Augustus dönemine aittir. Hadrianus ve Commodus'a adanan konsol yazıtları da vardır. Diğer konsollar üzerinde okunabilenler; rahip M. Aurelius Artemidoros, konsül Armenius Peregrinus (olasılıkla İ.S. 244 yılı konsülü) ve kente yararı dokunan biri kadın üç kişiye aittir. Bu yazıtlar, Augustus döneminden başlayarak İ.S. III. yüzyıla dek uzanan bir zaman dilimine yayılmışlardır.

Sonuç olarak, Doğu limanları, Roma İmparatorluğu için özellikle tahıl ticareti ve askeri güvenlik; ayrıca kereste ve maden kaynaklarına ulaşım açısından önem taşıyordu. Özgününde 300 sütunluk anıtsal sütunlu caddeye bağlanan Roma Limanından önceki dönemlerde Soli Pompeiopolis'te deniz ticaretinin göstergesi olarak: İ.Ö. II bin Kıbrıs'tan ithal süt kapları (Res. 4), Kırmızı parlak kült kapları(RLWM) (Res. 5. 1), İ.Ö. VII-VI. yüzyılda Doğu Grek (Rhodos ve Ionia)'dan ithal edilen içki kapları (Res. 5. 2, Res. 6) en tipik örnekler olarak gösterilebilir. Soli Pompeiopolis limanının Mersin'in yerleşim tarihi boyunca kentin ticaretinde için önemli bir rolü vardır.

KAYNAKÇA

Alparslan 2011; Alparslan, D.M. "Hitit Kralı Muwatalli'nin Başkenti Tarhuntašša" *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Mayıs Haziran 2011/21: 46-57, İstanbul

Beal 1992; Beal, R. H. "The Location of Cilician Ura" *Anatolian Studies* XLII: 65-73

Boyce 1958; Boyce, A. A., 1958, The Harbour of Pompeiopolis. A Study in Roman Imperial Ports and Dated Coins, *American Journal of Archaeology* 62.1, 67-78.

Beaufort 1817; Beaufort, F. 1817, *Karamania, or a brief description of the South Coast of Asia-Minor and of the Remains of Antiquity*. London.

Bryce 2005, Bryce, T. *The Kingdom of the Hittites*, Oxford

Bryce 2009; Bryce, T. *The Routledge Handbook of the Peoples and Places of Ancient Western Asia The Near East from the Early Bronze Age to the Fall of the Persian Empire*, London and New York

Burkert 1992; Burkert, W. *The Orientalizing Revolution Near Eastern Influence on Greek Culture in the Early Archaic Age* (translated by M. E. Pinder - W. Burkert) London

Nautical Archaeology; Christopher Brandon-Robert L. Hohlfelder-John Peter Oleson- Nicholas Rauh, "Geology, Materials, and the Design of the Roman Harbour of Soli-Pompeiopolis, Turkey: the ROMACONS field campaign of August 2009" *Nautical Archaeology* 39.2: 390-399

Nougayrol 1956; Nougayrol, J. 1956, *Le Palais Royal D'Ugarit IV. Textes accadiens des archives sud. Mission de Ras Shamra IX*, Paris

Ünal 2003; Ünal, A. "Hititler, Akdeniz ve Liman Kenti Ura" *Olba VII* (KAAM yay.): 14-40, Mersin

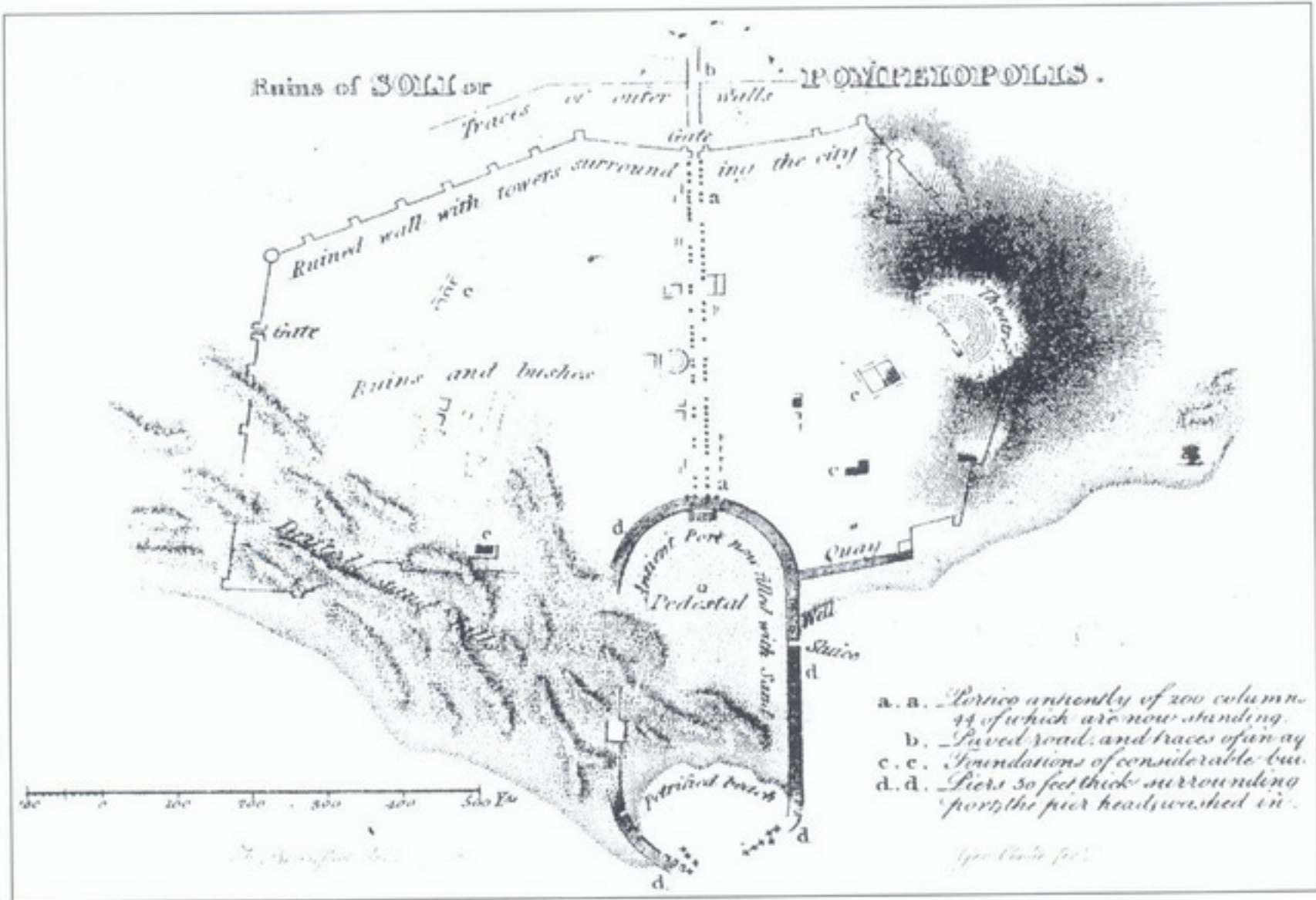
Vann 1994; Vann, R. L. "Cilician Harbor Survey: 1993 Season at Soli-Pompeiopolis" in R. P. Woodward and C. D. Moore (eds), *Underwater Archaeology Proceedings from the Society for Historical Archaeology Conference*, 68-73, Uniontown PA.

Vann 1995; Vann R. L. "Survey of Ancient Harbors in Turkey: The 1993 Season at Pompeiopolis" *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı (30 Mayıs-3 Haziran 1994)*: 529-533, Ankara

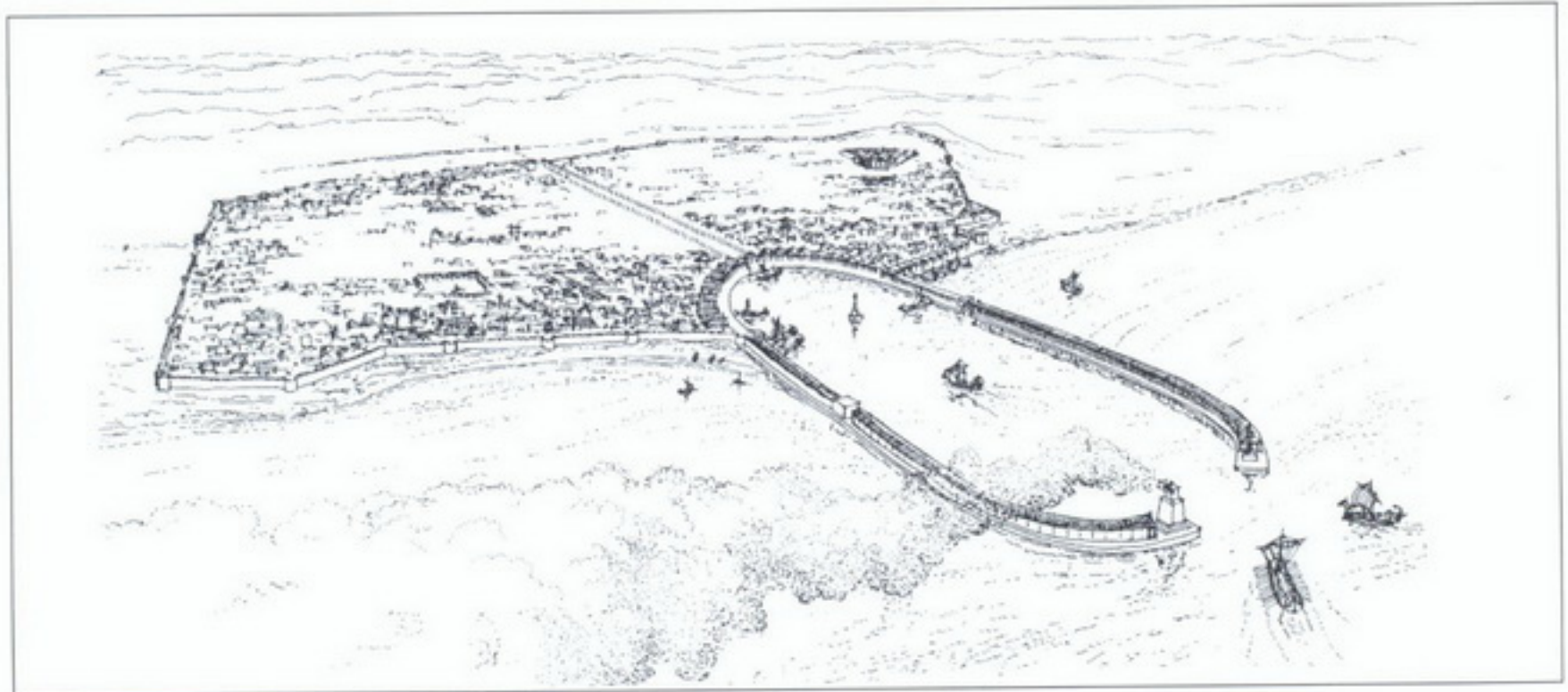
Yağcı 2001; Yağcı, R. "The Importance of Soli in the Archaeology of Cilicia in the Second Millenium BC", in E. Jean, A. Dinçol and S. Durugönül (eds), *La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux (2e millénaire av. J-C.-4e siècle ap. J-C. Actes de la Table ronde internationale d'Istanbul, 2-5 novembre 1999)*: 159-165, İstanbul, Paris.

Yağcı 2006; Yağcı, R. "The Kizzuwatna-Lukka Route in the Eastern Mediterranean Trade of the 2nd Millenium B.C." *The IIIrd Symposium on Lycia 07-10 November 2005 Antalya, Symposium Proceedings Vol. II* (K. Dörtlük vd. eds): 883-895, Antalya

Yağcı 2011; Yağcı, R. "Problematizing Greek Colonization in the Eastern Mediterranean in the Seventh and Sixth Centuries BC: The Case of Soli" in *Rough Cilicia, New Historical and Archaeological Approaches. An International Symposium, University of Nebraska, October 2007* (Michael Hoff, Co-Editor), Oxford (*baskıda*)

Res.1. Francis Beaufort'un Pompeiopolis planı. (Beaufort, 1817: 240)

Res. 2. Pompeiopolis'in İ.S. 2. yüzyıl taslak planı (C. Brandon 1994, NAUTICAL ARCHAEOLOGY, 39.2, fig.8)

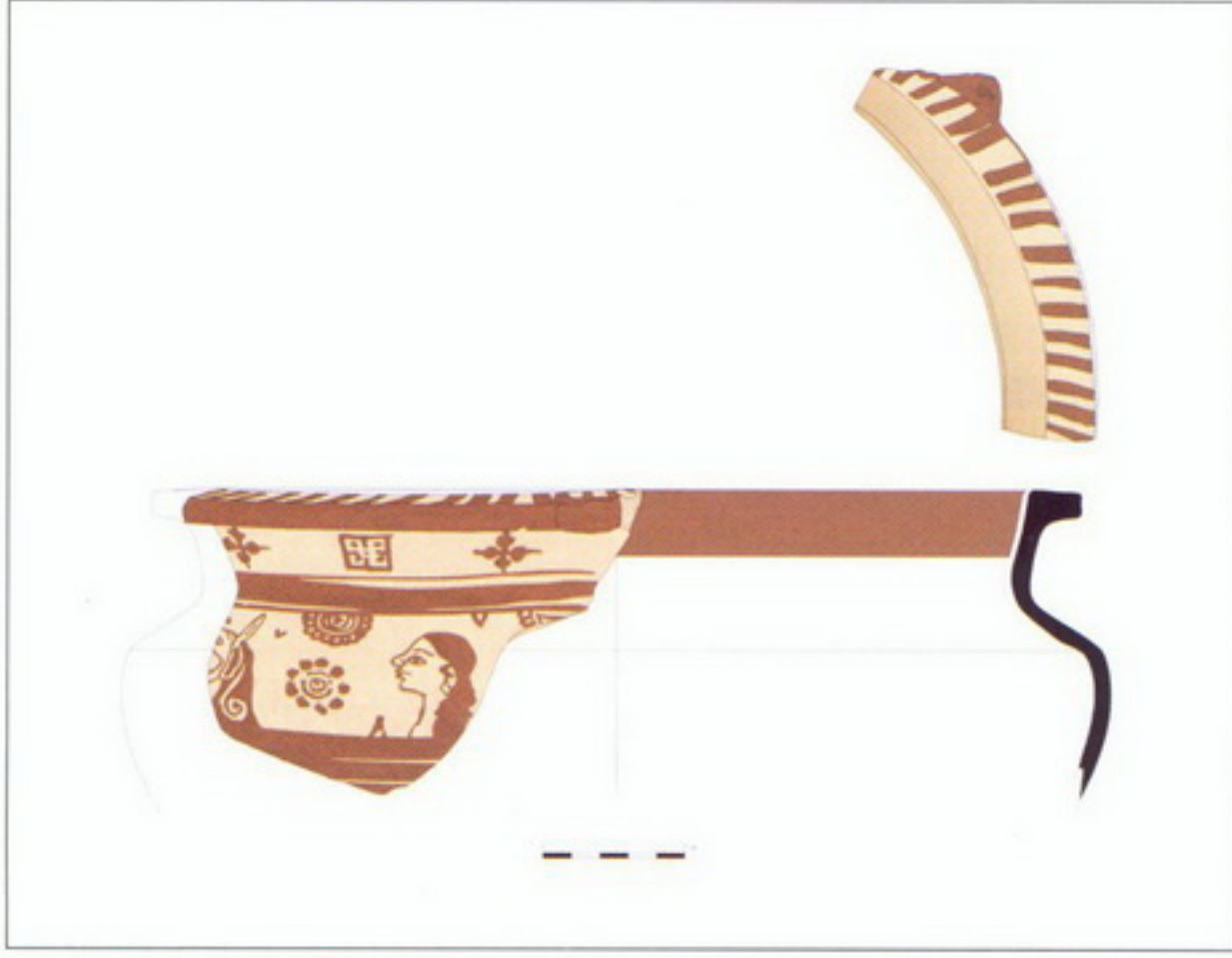
Res. 3. Antoninus Pius Dönemi bronz sikkenin arka yüzündeki Pompeiopolis Limanı
(NAUTICAL ARCHAEOLOGY, 39.2, fig.8)

Res. 4. Soli Höyük Kıbrıs Süt Kap parçaları

Res. 5. 1. Kıbrıs'tan ithal Hitit İmparatorluk Dönemi kırmızı parlak astarlı (RLWM)sürahi
5. 2. Fikellura tipi Arkaik Dönem krater parçası

Res.6. Fikellura tipi Arkaik Dönem krater parçası